

Y Fôr-wennol Fach

Mae'r fôr-wennol fach yn aderyn môr bychan sy'n mynd ar daith hir pob blwyddyn - yr holl ffordd i Affrica ac yn ôl. Mae'n dod i arfordir gogledd Cymru i fagu ei chywion ac yna, ar ddiwedd yr haf, mae'n cychwyn yn ôl i orllewin Affrica.

Disgrifiad: Mae môr-wenoliaid bach yn adar môr bach tua'r un maint ag aderyn du. Mae ganddyn nhw adenydd pigfain cul a chynffon fforchog. Mae ganddyn nhw blu gwyn a llwyd a phennau du. Mae ganddyn nhw big melyn efo blaen du a choesau a thraed oren.

Ble maen nhw'n byw? Mae môr-wenoliaid bach yn treulio'r haf yn Ewrop a'r gaeaf yng ngorllewin Affrica. Pob blwyddyn maen nhw'n mudo rhwng y ddau gyfandir. Yn yr haf mae'r môr-wenoliaid bach yn dodwy eu hwyau ac yn magu eu cywion ym Mhrydain, gan gynnwys mewn un lleoliad yng Nghymru – sef arfordir Sir Ddinbych. Mae'n well ganddyn nhw draethau tywodlyd a charegog gan fod modd iddyn nhw guddio eu hwyau a'u cywion. Fedrwyd chi weld y cyw yn y llun?

Bwyd: Mae môr-wenoliaid bach gogledd Cymru yn bwyta pysgod bach lliw arian o'r enw llymriaid. Mae môr-wenoliaid bach yn hela am bysgod yn y dŵr bas oddi ar y traeth. Maen nhw'n hofran dros y dŵr ac wedyn yn plymio i lawr i ddal y pysgod yn eu pig.

Ymddygiad: Mae môr-wenoliaid bach yn byw mewn nythfeydd swnllyd. Mae gwrywod a benywod yn ffurfio parau ac edrych ar ôl eu hwyau a'u cywion. Cyn mae'r cywion yn dysgu hedfan mae eu rhieni yn dod â bwyd iddyn nhw yn y nyth. Mae'n rhaid i'r cywion dyfu'n gryf er mwyn gallu mudo i Affrica ym mis Awst.

Cadwraeth: Y prif fygythiad i fôr-wenoliaid bach yw pobl yn tarfu ar eu nythfeydd. Mae pobl a chŵn sy'n defnyddio traethau yn gallu dychryn yr adar ymaith – sy'n golygu y bydd y cywion sydd ar ôl yn y nyth yn llwgu. Yn Sir Ddinbych mae ffens wedi ei godi i atal pobl rhag tarfu ar nythfa'r fôr-wenoliaid bach.

Y Seren Fôr

Mae'r seren fôr yn anifail go rhyfedd gyda phum braich, sugnwyr yn lle traed a stumog sy'n dod allan o'i cheg! Dydi seren fôr ddim yn bysgodyn. Anifail di-asgwrn-cefn ydi seren fôr.

David Anstiss

Disgrifiad: Mae sêr môr yn amrywio o ran lliw. Mae rhai yn felyn ac mae eraill yn goch. Mae rhai hyd yn oed yn fioled. Mae gan sêr môr bump o freichiau a rhesi o draed tiwbaid ar eu hochr isaf. Mae gan y traed yma sugnwyr sy'n helpu'r seren fôr i ddal gafael ar arwynebau ac i symud o gwmpas. Mae ochr uchaf y sêr môr yn llawn pigynau bach sydd yn eu hamddiffyn rhag anifeiliaid ysglyfaethus.

Ble maen nhw'n byw? Mae sêr môr i'w canfod yng Nghefnfor yr Iwerydd, gan gynnwys ar arfordir Prydain. Maen nhw'n byw yn y dyfroedd arfordirol bas ac fe allwch chi eu gweld yn aml mewn pyllau glan môr ac ar draethau.

Bwyd: Mae'r seren fôr yn ysglyfaethwr ac yn bwyta pryfaid genwair, sêr môr eraill a physgod cregyn fel cregyn gleision a choccos. Er mwyn bwyta'r creaduriaid blasus y tu mewn i'r cregyn yma, mae'r seren fôr yn gafael yn dynn yn y cregyn ac yn tynnu dau hanner y gragen oddi wrth ei gilydd. Wedyn mae stumog y seren fôr yn dod allan o'i cheg ac yn mynd i mewn i'r gragen ac yn rhyddhau cemegau i dreulio'r creadur y tu mewn. Yna mae'r seren fôr yn sugno ei stumog yn ôl i mewn i'w chorff. Mae sêr môr yn gallu aroglu'n dda iawn, a dyna sut maen nhw'n canfod ysglyfaeth.

Ymddygiad: Os yw seren fôr yn colli braich (er enghraifft os ydi ysglyfaethwr yn ei fwyta) mae'n gallu tyfu braich arall yn ei le. Mae babis sêr fôr yn fach iawn ac mae llawer ohonyn nhw'n marw. Felly mae sêr môr benywaidd yn dodwy hyd at 2.5 miliwn o wyau. Mae'r wyau yn arnofio yn y môr a bydd rhai ohonyn nhw'n tyfu'n sêr môr.

Cadwraeth: Mae sêr môr yn gyffredin iawn a dydyn nhw ddim dan fygythiad ar hyn o bryd. Ond mae arnom ni angen edrych ar ôl ein planed a'n moroedd i wneud yn siŵr fod sêr môr yn goroesi ar gyfer y dyfodol.

Dolffin Trwynbwl

Mae'r dolffin trwynbwl yn anifail cyffredin iawn ym moroedd Cymru. Yn union fel pobl, mae dolffiniaid yn famaliaid. Mae ganddyn nhw waed cynnes ac maen nhw'n anadlu aer. Maen nhw'n anifeiliaid cymdeithasol ac yn byw mewn teulu.

Disgrifiad: Mae dolffiniaid trwynbwl yn llwyd ac maen nhw'n medru tyfu hyd at 3.8 metr o hyd. Mae gwrywod yn fwy na'r benywod. Mae ganddyn nhw asgell ddorsal ar eu cefnau ac mae ganddyn nhw gynffon o'r enw llabed.

Ble maen nhw'n byw? Fe allwch chi ddod o hyd i ddolffiniaid trwynbwl ar arfordir gogledd Cymru, yn arbennig ym Mae Ceredigion yng ngorllewin Cymru.

Bwyd: Mae dolffiniaid trwynbwl yn ysglyfaethwyr ac yn bwyta pysgod y maen nhw'n eu dal yn eu cegau. Weithiau bydd nifer o ddolffiniaid yn cydweithio i ddal ysglyfaeth. Yn ogystal â chwilio am fwyd, mae dolffiniaid trwynbwl yn defnyddio dull soffistigedig o'r enw 'ecoleoli' i ganfod ysglyfaeth. Maen nhw'n mesur yr amser y mae'n cymryd i'w hadleisiau ddychwelyd. Drwy wneud cyfres o seiniau clicio a gwrando am yr adlais mae dolffiniaid yn gallu canfod pysgodyn a'i ddal. Mae hyn yn ddefnyddiol iawn mewn dŵr tywyll lle nad ydi'r dolffiniaid yn gallu gweld yn dda.

Ymddygiad: Yn union fel pobl, mae dolffiniaid trwynbwl yn famaliaid. Mae dolffiniaid benywaidd yn rhoi genedigaeth i un llo yn ystod yr haf ac yn rhoi llefrith iddo am oddeutu 18 mis. Mae'r llo yn aros efo'i fam hyd nes mae'n bedair neu'n pump oed. Mae dolffiniaid yn glyfar iawn a hyd yn oed yn gallu chware gemau. Maen nhw'n famaliaid bywiog iawn ac yn neidio'n uchel allan o'r dŵr, llamu rydym ni'n galw hyn.

Cadwraeth: Mae dolffiniaid trwynbwl dan fygythiad mewn rhai ardaloedd oherwydd bod pobl yn eu hela. Yn y Deyrnas Unedig maen nhw wedi eu diogelu dan gyfraith. Felly, mae'n anghyfreithlon lladd, anafu neu darfu ar ddolffiniaid trwynbwl.

Heulforgi

Yr heulforgi ydi pysgodyn mwyaf moroedd Prydain a'r ail bysgodyn mwyaf yn y byd (y morgi morfilaidd ydi'r mwyaf). Er ei faint, dydi heulforgi ddim yn beryglus. Fel pob siarc arall mae eu sgerbwd wedi ei wneud o gartilag (fel ein trwynau a'n clustiau) ac nid asgwrn.

Disgrifiad: Mae heulforgi yn gallu tyfu hyd at 10 metr o hyd ac mae esgyll rhai ohonyn nhw'n 2 metr o hyd. Maen nhw'n pwyso tua 7 tonnell – sydd yr un fath â dau eliffant! Mae ganddyn nhw geg agored fawr a thrwyn pigfain. Mae eu cyrff wedi eu gorchuddio gyda haen o fwcws sy'n amddiffyn y croen.

Ble maen nhw'n byw? Mae'r heulforgwn i'w canfod yn hemisffer y gogleddol a'r de, yn bennaf mewn dyfroedd oerach, fel dyfroedd Prydain. Maen nhw'n dod i ddyfroedd Cymru yn yr haf wrth ddilyn eu bwyd. Weithiau fedrwch chi eu gweld ar wyneb y môr. Yn y gaeaf mae'r heulforgwn yn symud i ddyfroedd dyfnach neu i'r môr agored.

Bwyd: Er gwaethaf eu maint, mae heulforgwn yn bwyta ysglyfaeth fach iawn o'r enw plancton (anifeiliaid a phlanhigion bach sy'n arnofio yn y môr). I fwyta, mae'r heulforgwn yn nofio'n araf (tua chyflymder cerdded) gyda'u cegau anferth ar agor led y pen. Maen nhw'n hidlo plancton o'r dŵr sy'n mynd heibio eu tagellau. Mae heulforgwn yn bwyta miliynau o blanncton pob awr! Hidlo bwyd rydym ni'n galw hyn.

Ymddygiad: Mae'r heulforgwn yn treulio'r rhan fwyaf o'u bywydau ar eu pen eu hunain. Maen nhw'n bridio'n araf gyda'r benywod yn rhoi genedigaeth bob rhyw ddwy neu bedair blynedd. Mae babis heulforgwn yr un maint ag oedolyn!

Cadwraeth: Mae gweithgareddau dynol fel hela yn rhoi heulforgwn dan fygythiad. Yn anffodus, mewn rhai rhannau o'r byd mae heulforgwn a siarcod eraill yn cael eu lladd er mwyn defnyddio eu hasgell i wneud cawliau. Maen nhw hefyd yn cael eu dal yn ddamweiniol mewn rhwydi pysgota. Mae heulforgwn wedi eu gwarchod dan gyfraith yn y Deyrnas Unedig ond maen nhw mewn perygl o ddiplannu mewn ardaloedd eraill.

Cwestiynau Darllen a Deall

Darllenwch y taflenni gwybodaeth am y fôr-wennol fach, y seren fôr, y dolffin trwynbwl a'r heulforgi ac yna atebwch y cwestiynau canlynol.

Y Fôr-wennol Fach

1. Lle mae'r fôr-wennol fach yn byw yn y gaeaf?

.....

2. Pam bod y fôr-wennol fach yn dodwy wyau ar draethau tywodlyd a charegog?

.....

3. Erbyn pryd y mae'n rhaid i'r cywion fod yn barod i fudo?

.....

Y Seren Fôr

4. Sawl braich sydd gan seren fôr?

.....

5. Beth mae'r seren fôr yn ei ddefnyddio i'w hamddiffyn rhag anifeiliaid ysglyfaethus?

.....

6. Pa synnwyr y mae seren fôr yn ei ddefnyddio i ganfod ysglyfaeth?

.....

Dolffin Trwynbwl

7. Beth ydi enw cynffon dolffin trwynbwl?

.....

8. Beth mae dolffiniaid ifanc yn yfed?

.....

9. Beth ydi'r gair rydym ni'n ei ddefnyddio pan mae dolffiniaid yn neidio allan o'r môr?

.....

Heulforgi

10. Beth ydi'r pysgodyn mwyaf yn y byd?

.....

11. Allan o beth mae sgerbydau heulforgwn wedi ei wneud?

.....

12. Beth mae heulforgwn yn bwyta?

.....

Cwestiynau cyffredinol

13. Pa un o'r anifeiliaid yma sy'n anifail di-asgwrn-cefn?

.....

14. Pa un o'r anifeiliaid yma sy'n defnyddio ei adlais i ddod o hyd i ysglyfaeth mewn dŵr tywyll?

.....

15. Pa un o'r anifeiliaid yma sy'n famal?

.....